

הכא עיקר (ב):

ידידיה רייכנר

בפתיחת המסכת הגמרא (ב.) מעלה קושיא על המשנה:

”הכל שוחטין - לכתחילה ושחיתתן כשרה דיעבד?!“

הנחת יסוד זו מתבארת במהלך העמוד הראשון ולאחר מכן מובאים ארבעה תירוצים שונים לבעיה זו שעל פיהם מפרשת הגמרא את המשנה כולה. התירוץ הראשון מובא בגמרא (ב:) בשם רבה בר עולא:

”אמר רבה בר עולא, הכי קתני: הכל שוחטין ואפי' טמא בחולין. טמא בחולין מאי למימרא? בחולין שנעשו על טהרת הקדש, וקסבר: חולין שנעשו על טהרת הקדש כקדש דמו, כיצד הוא עושה? מביא סכין ארוכה ושוחט בה, כדי שלא יגע בבשר ובמוקדשים לא ישחוט, שמא יגע בבשר, ואם שחט ואומר ברי לי שלא נגעתי - שחיתתו כשרה...“

רבה בר עולא למעשה מיישב את הסתירה במשנה כך: ”הכל שוחטין“ (לכתחילה) - אפילו טמא בחולין, ”שחיתתן כשרה“ (דיעבד) - טמא במוקדשין.¹

הסבר זה אמנם מיישב את הקושי במשנה גופה אך בעייתי מצד אחר - איך ייתכן שדין טמא במוקדשין ילמד ממשנתנו והרי במקומו האורגאני - מסכת זבחים פרק ג' משנה א', נאמר בפירוש:

”כל הפסולין ששחטו - שחיתתן כשרה, שהשחיטה כשרה בזרים, בנשים ובעבדים ובטמאים, ואפילו בקדשי קדשים, ובלבד שלא יהיו טמאין נוגעין בבשר לפיכך הם פוסלים במחשבה“

קושיה זו דוחה רבה בר עולא בהסבר המצריך עיון אחריו:

¹ תשובה זו עונה על השאלה ”הכל לאתויי מאי“ כפי שמבאר רש”י בד”ה הראשון על המשנה ועיין במאמרו של חגי שלזינגר בנושא.

”הכא עיקר, התם איידי דתנא שאר פסולין, תנא נמי טמא במוקדשים.“²

הקושי בתירוץ זה ברור - איך ניתן לומר שדין טמא השוחט במוקדשים מקומו האמיתי הוא במסכת חולין ואילו במסכת זבחים הוא מוזכר בדרך אגב בלבד - וכמו שאומרת בפירוש הגמרא בהמשך (ג):

”אדרבה, התם עיקר, דבקדשים קאי“?!

על מנת לדחות קושיה זו ברצוני לאשש את ההנחה של רבה בר עולא ש”הכא עיקר והתם איידי דתנא...“ בשני שלבים:

א. אם נעיין בארבעת הפרקים הראשונים של מסכת זבחים נוכל להבחין שעיקר עיסוקם הוא סביב נושא המחשבה בקרבנות השונים - אלו מחשבות פוסלות בקרבן (מחשבת שלא לשמו, חוץ לזמנו וחוץ למקומו), דינם של הקרבנות שנפסלו במחשבה (פיגול, פסול או כשר אך שלא עלה לבעלים לשם חובה), אלו חלקים בזבח יכולים להפסל במחשבה, באלו עבודות ניתן לפסול את הקרבן ע”י מחשבה וכן מי יכול לפסול את הקרבן במחשבתו.

לעומת זאת, משנה א' בפרק ג' נראית כקוטעת את רצף משניות אלו³ בכך שאינה דנה באופן ישיר במחשבה, אלא פותחת: ”כל הפסולין ששחטו - שחיתתן כשרה“ ומפרטת במי מדובר.

לאור העיון בפרקים אלו ניתן להסביר שעיקר העניין במשנה א' הוא הדין הנאמר בסופה: ”לפיכך הם פוסלים במחשבה“ - כלומר, הואיל וכל המנויים במשנה שחיתתן כשרה, בכחם לפסול את הקרבן ע”י מחשבה פסולה, כלומר שמשנה זו לא באה להשמיענו במיוחד שהשחיטה כשרה בזרים נשים וכו' - דין זה הינו צדדי במשנה שמוכרחים להביאו על מנת ללמדנו את עיקר החידוש במשנה שפסולים אלו פוסלים במחשבה.⁴

² אע”פ שהגמרא עונה גם בדרך ההפוכה ”אב”א: התם עיקר דבקדשים קאי, הכא איידי דתנא טמא בחולין, תני נמי טמא במוקדשים“ - בכל אופן ברצוני לעמוד על הלישנא הראשונה בגמרא ולנסות להסביר את ההגיון העומד מאחוריה.

³ מלבד משנה זו גם משנה א' בפרק ב' ומשנה ב' בפרק ג' אינם עוסקות בדיני מחשבה. יש מקום אולי לטעון כי משניות אלו המשקפות זו את זו (מבחינת התוכן והמבנה) נזכרו בפרקנו על מנת לבאר מיהם הכשרים לארבעת העבודות בקרבן שיכולין לפסול במחשבתן כפי ששינונו (א,ה) ”הזבח נפסל בארבעה דברים...“

⁴ טענה זו ניתנת לחזק באמצעות הלשון של הסיפא במשנה ”לפיכך הם פוסלים במחשבה“ - כלומר מהאמור לעיל אנו לומדים דין חדש לגבי מחשבה שהיא עיקר ענייננו בפרקים

להבין שהמשנה הפותחת את המסכת כוללת בתוכה גם דיני מוקדשים ואפילו לטעון שכאן הוא מקומם האמיתי^{6,7}.

כעת ניתן להבין את סברתו של רבה בר עולא - דינ טמא ששחט מוזכר בדרך עראית בלבד בזבחים ללמדנו שביכלתו לפסול את הקרבן ע"י מחשבה, ממילא אנו מבינים שמקומו האורגאני אמור להיות במסכת חולין - העוסקת בהלכות שחיטה ואפילו כשמדובר בקדשים כפי שיתבאר להלן.

ב. נאמר במשנה חולין (פרק ב' משנה א'):

"השוחט אחד בעוף ושנים בבהמה שחיטתו כשרה ורובו של אחד כמוהו רבי יהודה אומר עד שישחוט את הוורידין חצי אחד בעוף ואחד וחצי בבהמה שחיטתו פסולה רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה שחיטתו כשרה"

הגמרא (חולין כט.) עומדת על הכפילות המיותרת במשנה זו: "רובו של אחד כמוהו... רוב אחד בעוף ורוב שניים בבהמה שחיטתו כשרה" ומתמצת: "אמר רב הושעיא חדא בחולין וחדא בקדשים". בהמשך, הגמרא מביאה עוד חמשה אמוראים התומכים בתירוץ זה של ר' אושעיא ומוכיחים זאת כל אחד בדרכו שלו.

כלומר ניתן לראות שדין "רוב סימנים" בשחיטת קדשים מוזכר בפני עצמו במסכת חולין ואינו מופיע שוב במקום אחר. גם רבה בר עולא מפרש כך את משנתנו ולמעשה איננו עונה על הסתירה במשנה אלא על הכפילות במשנה⁵: "הכל שוחטין ושחיטתן כשרה - חדא (בטמא) בחולין וחדא (בטמא) במוקדשים".

וכמו שהגמרא יכולה להסביר כך את המשנה בפרק ב' כיון שדיני השחיטה מקורם במסכת זו אפילו בנוגע לקדשים, כך מרשה לעצמו רבה בר עולא

אלו. כיוצא בזה אנו מוצאים בהמשך מסכת זבחים (פרק ד' משנה א'):

"בית שמאי אומרים: כל הנתנין על מזבח החיצון שאם נתנן מתנה אחת - כפר, ובחטאת שתי מתנות. ובית הלל אומרים: אף חטאת שנתנה מתנה אחת כפר. לפיכך אם נתן את הראשונה כתיקנה ואת השנייה חוץ לזמנה - כפר. נתן את הראשונה חוץ לזמנה ואת השנייה חוץ למקומה - פיגול וחיבין עליו כרת"

כלומר מחלוקת ב"ש וב"ה באה רק להקדים את הסיפא של המשנה "לפיכך" (אולי משום כך נאמר בדעת ב"ש "שאם נתנן" ולא "אם נתנן" כראוי להיות) וכן אנו מוצאים בעוד מקומות בש"ס (לדוגמא כלאיים דה; ב"ב א, א; עיי"ש).

⁵ זאת אומרת שהוא מבין את הביטוי "הכל שוחטין" = דיעבד, כפי שהוכח בגמרא "איכא הכל לכתחילה ואיכא הכל דיעבד" ועונה לרב אשי על שאלתו "תרת דיעבד למה ליי". ניתן לעיין בספר 'דור רביעי' המבאר שכל התירושים בסוגיה עונים גם להבנה ש'הכל' = דיעבד, למעט תירושו של רבינא ואכמ"ל.

⁶ וכך כותב החת"ס [מהדר"ק] על הסוגיא שם (כט.): "הי בחולין והי בקדשים... נ"ל דנפקא מיניה לאוקימתא דמתני' ריש מכילתין הכל שוחטין דאוקמתא היותר מרווח היא אוקמתא דרבה בר עולא. אלא דלעיל ג' ע"ב מסיק להך לישנא דהכא עיקר אדרבא התם עיקר דבקדשים קאי. וחולין שנעשו על טהרת הקודש לאו כקודש דמי ע"ש. והשתא אי מצינו דריש פרקי' דהשוחט בקדשים עסק ובא ש"מ דאורחי' דתנא לאשמעינן הכא מילי דשחיטת קדשים עיקור וקמה גם נצבה אוקמתת רבה בר עולא מיהו גם הכא מסקינן דסיפא בקדשים ולא רישא".
⁷ נסיים בראיה נוספת - על דרך הקבלה - ששחיטה היא עניין 'חולינאי' עד כדי כך שעדיף שכהנים לא ישחטו לכתחילה: "ושחט את בן הבקר" ושחט אחרא ולא כהנא דכהנא אסיר ליה בדינא בגין דלא יפגים ההוא אתר דאחיד ביה" (זוהר נשא קכא.).